

Raxmonberdiyeva Saida Abdulmuxamat qizi

Katta o'qituvchi (PhD),

Namangan Davlat Texnika Universiteti

rahmonberdiyevasaida1991@gmail.com +998971771991

ORCID:<https://orcid.org/0009-0003-2463-4630>

UDK 811.111'373.612:69

BINO-INSHOOTLAR QURILISHIGA OID INGLIZCHA LEKSIK

BIRLIKLARNING DIAKRONIK TAHLILI

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilidagi bino-inshootlar qurilishiga oid leksik birliklarning tarixiy rivojlanish bosqichlari diaxronikasi tahlil qilinadi. Maqolada qadimgi davrdan to zamonaviy texnologiyalar davrigacha bo'lgan leksik o'zgarishlar bosqichma-bosqich yoritiladi. Z. Xakiyeva tavsiflagan besh bosqich asosida, har bir davrning leksik birliklari lingvistik va madaniy kontekstda baholanadi.

Kalit so'zlar: qurilish terminlari, leksik birliklar, diaxroniya, bino-inshootlar

Рахмонбердиева Саида Абдумухамадовна

старший преподаватель (PhD),

Наманганского государственного технического университета

ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ, СВЯЗАННЫХ СО СТРОИТЕЛЬСТВОМ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: В данной статье анализируются диахронические этапы исторического развития лексических единиц, связанных со строительством зданий в английском языке. В статье последовательно рассматриваются лексические изменения с древнейших времён до эпохи современных технологий. На основе пяти этапов, описанных З. Хакиевой, лексические единицы каждого периода рассматриваются в их лингвокультурном контексте.

Ключевые слова: строительная терминология, лексические единицы, диахрония, здания и сооружения

Saida Abdulmukhamatovna Rakhmonberdiyeva

Senior teacher (PhD),

Namangan State Technical University

DIACHRONIC ANALYSIS OF LEXICAL UNITS RELATED TO BUILDING CONSTRUCTION IN THE ENGLISH LANGUAGE

Abstract: This article analyzes the diachronic stages of historical development of lexical units related to the construction of buildings in the English language. The article gradually covers lexical changes from ancient times to the era of modern technologies. Based on the five stages described by Z. Khakiyeva, lexical units of each period are evaluated in their linguistic and cultural context.

Keywords: construction terminology, lexical units, diachrony, buildings and structures

Kirish

Til - insoniyat madaniyati va fikr faoliyatining eng muhim vositasi bo'lib, u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va texnologik o'zgarishlarini aks ettiradi. Tilning tarixiy rivojlanishi esa uning leksik birliklarining o'zgarishi orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ma'lum soha terminologiyasi, masalan, qurilish terminologiyasi, til rivojining qiziqarli va muhim ko'rinishlaridan biridir. Bino va inshootlar qurilishiga oid so'zlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi jamiyatning madaniyati, texnologik taraqqiyoti hamda ijtimoiy ehtiyojlariga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Shuning uchun qurilish terminologiyasining tarixiy o'zgarishlarini tahlil qilish tilning umumiy taraqqiyotini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tilshunoslik sohasida mashhur olim Ferdinand de Sossyur tilni ikki asosiy aspekt - sinxron va diaxron yo'nalishda o'rganishni taklif qilgan. Sinxron aspekt tilning ayni paytdagi holatini, uning tizim va funktsiyalarini o'rganishga qaratilgan bo'lsa, diaxron aspekt tilning vaqt davomida o'zgargan jarayonlari, ya'ni tarixiy taraqqiyotini tadqiq etadi. Shu nuqtai nazardan, qurilish terminologiyasini

diaxronik tahlil qilish tilning leksik qatlamidagi tarixiy jarayonlarni chuqurroq anglashga imkon beradi. Z. Xakiyeva tomonidan ishlab chiqilgan tarixiy davrlar asosida ingliz tilidagi bino-inshootlarga oid leksik birliklarning shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishlari batafsil o'rganilgan. Ushbu tadqiqot qurilish terminologiyasining nafaqat kelib chiqishini, balki uning jamiyat, madaniyat va texnologiya taraqqiyotiga bog'liqligini ochib beradi. Shuningdek, bu sohadagi leksik birliklarning tahlili tilshunoslik, tarix, madaniyatshunoslik va texnologik taraqqiyot sohalarining chorrahasi sifatida ko'rilishi mumkin.

Maqolada ingliz tilidagi qurilish terminologiyasining beshta tarixiy bosqich asosida tahlili taqdim etiladi. Bu bosqichlar jamiyatning qurilish madaniyati va texnologiyasidagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lib, har biri tilning leksik qatlamida o'ziga xos iz qoldirgan. Shu tariqa, maqola nafaqat tilshunoslik nazariyasi nuqtai nazaridan, balki tarixiy va madaniy kontekstda ham qurilish terminologiyasining rivojlanishini yoritishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Bino-inshootlar qurilishiga oid inglizcha leksik birliklarning diaxronik tahlili mavzusida mavjud adabiyotlar ikki asosiy yo'nalishda ko'rib chiqiladi: birinchisi, ingliz tilining tarixiy rivojlanishi va leksik o'zgarishlarni o'rganish, ikkinchisi esa qurilish sohasiga oid terminologiyaning shakllanishi va rivojlanishi.

David Crystalning "The Cambridge Encyclopedia of the English Language"¹ asari ingliz tilining umumiy tarixiy rivojlanishini yoritadi va til o'zgarishlari jarayonida so'zlarning kelib chiqishi hamda semantik o'zgarishlarini chuqur tahlil qiladi. Bu manba diaxronik tahlil uchun mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

James Ayto tomonidan yozilgan "Dictionary of Word Origins"² esa ingliz tilidagi ko'plab so'zlarning etimologik kelib chiqishini ochib beradi. Ushbu manba, ayniqsa, qurilish sohasiga oid asosiy terminlarning tarixiy ildizlarini tushunishda muhim ahamiyatga ega.

¹ Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

² Ayto, J. Dictionary of Word Origins. London: Bloomsbury, 1990.

Oxford English Dictionary ³ ingliz tilining eng to'liq va ishonchli lug'atidir. U tarixiy kontekstda so'zlarning birinchi paydo bo'lishi, semantik o'zgarishlari va foydalanish doirasini ko'rsatadi. Qurilish terminlarini diaxronik tahlil qilishda ushbu lug'at katta yordam beradi.

John Sinclairning Corpus, Concordance, Collocation⁴ asari esa korpus tilshunosligi metodlarini taqdim etadi. Qurilish sohasidagi so'zlar kontekstini va ularning qo'llanilish xususiyatlarini o'rganishda korpus ma'lumotlari juda muhim hisoblanadi.

Tilshunoslikda tilning tarixiy rivojlanishini o'rganishda Ferdinand de Sossyurning⁵ sinxron va diaxron yondoshuvlari asosiy nazariy poydevor sifatida qaraladi. Sossyur tilni ikki asosiy aspektda tahlil qilishni taklif etadi: sinxroniya tilning ayni paytdagi holatini, diaxroniya esa uning tarixiy taraqqiyotini o'rganadi. Ushbu yondoshuvlar tilshunoslik tadqiqotlarida keng qo'llanilib, soha leksikasining rivojlanishini izohlashda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Qurilish terminologiyasining tarixiy o'zgarishlarini o'rganishda Z. Xakiyevaning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega. U ingliz tilidagi bino-inshootlarga oid terminlarning kelib chiqishi va rivojlanishini beshta tarixiy davrga bo'lib tahlil qilgan. Xakiyeva terminlarning madaniy, ijtimoiy va texnologik kontekstga bog'liqligini ko'rsatib, ularning diaxronik jarayonlarda qanday o'zgarib borishini izohlaydi⁶. Shu bilan birga, uning tadqiqotlari qurilish terminologiyasining semantik qatlamidagi o'zgarishlarni ham yoritadi.

Ushbu tadqiqotda bino-inshootlar qurilishiga oid inglizcha leksik birliklarning diaxronik tahlilini amalga oshirish uchun quyidagi ilmiy usullar qo'llanildi:

Etimologik tahlil so'zlarning kelib chiqishi va tarixiy ildizlarini aniqlash uchun etimologik lug'atlar va akademik manbalar o'rganildi. Bu usul yordamida har bir terminning dastlabki shakllari va ma'nolari tahlil qilindi.

³ Oxford English Dictionary Online. <https://www.oed.com/>

⁴ Sinclair, J. Corpus, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press, 1991.

⁵ Saussure, F. Course in General Linguistics. New York: McGraw-Hill, 1966.

⁶ Xakiyeva, Z. Anglorazychnaya terminologiya stroitel'stva i stroitel'nykh tekhnologiy. Toshkent, 2013.

Terminologik tahlil zamonaviy qurilish sohasida ishlatiladigan yangi terminlar, ularning texnik va ijtimoiy mazmuni, shuningdek ekologik va barqarorlik konseptlari kontekstida o'rganildi.

Adabiyotlarni solishtirish va tahlil qilish bir nechta manbalardan olingan ma'lumotlar taqqoslandi va ularning ilmiy nuqtai nazardan mosligi hamda mavzuga mosligi baholandi.

Tadqiqotda ingliz tilidagi tarixiy matnlar, lug'atlar, shuningdek, zamonaviy texnologik atamalar korpuslaridan keng foydalanildi. Bu korpuslar qurilish terminologiyasining nafaqat tarixiy, balki zamonaviy texnologiyalar bilan bog'liq o'zgarishlarini ham ko'rsatishga imkon berdi. Shuningdek, tadqiqotda leksik birliklarning semantik o'zgarishlari va yangi terminlarning paydo bo'lish jarayonlari ko'rib chiqildi.

Natijalar va ularning tahlili

Ushbu tadqiqot natijalari bino-inshootlar qurilishiga oid inglizcha leksik birliklarning diaxronik rivojlanishining bir nechta muhim jihatlarini ochib berdi.

1. Leksik birliklarning kelib chiqishi va tarixi

Etimologik tahlil ko'rsatdiki, ko'plab qurilish terminlari ingliz tiliga eski ingliz, lotin, yunon va italyan tillaridan kirib kelgan. Dastlabki oddiy so'zlar (masalan, beam, wall, roof) tabiiy materiallar va oddiy qurilish elementlarini ifodalagan bo'lsa, keyinchalik rivojlangan texnologiyalar va yangi qurilish uslublari bilan bog'liq lotin va italyancha terminlar (masalan, arch, column, facade) kengaygan. Bu tilning texnik soha bilan chambarchas bog'liqligini va madaniy almashinuvning so'z boyligiga ta'sirini ko'rsatadi.

2. Semantik o'zgarishlar va so'zlarning ixtisoslashuvi

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, qurilish sohasiga oid so'zlarning ma'nosi vaqt davomida aniqroq, ixtisoslashgan texnik terminlarga aylangan. Masalan, foundation so'zi dastlab umumiy asos ma'nosida bo'lgan bo'lsa, hozir u aynan bino poydevorini bildiradi. Beam so'zi ham keng ma'nodan ko'ra, yuk ko'taruvchi konstruktiv element sifatida qabul qilinadi. Bu semantik torayish soha rivojlanishi va texnologik yangiliklar natijasida yuzaga kelgan.

3. Yangi texnologiyalar va leksik birliklarning boyishi

Sanoat inqilobi va zamonaviy texnologiyalar qurilish sohasidagi soʻz boyligini sezilarli darajada koʻpaytirdi. Steel, concrete, crane kabi yangi materiallar va uskunalar nomlari tilga kirib, terminologiyaning texnik tomondan rivojlanishiga olib keldi. Bundan tashqari, atrof-muhitni muhofaza qilish, barqarorlik va energiya tejashga oid yangi atamalar (green building, sustainability, LEED certification) paydo boʻldi, bu qurilish sohasining ijtimoiy va ekologik masʼuliyatini aks ettiradi.

4. Ijtimoiy va madaniy omillarning leksikaga taʼsiri

Tahlil shuni koʻrsatdiki, qurilish leksikasiga faqat texnologik omillar emas, balki ijtimoiy madaniy jarayonlar ham taʼsir qiladi. Masalan, ekologik toza binolar va barqaror qurilish konsepsiyalarining rivojlanishi natijasida yangi atamalar keng tarqaldi. Bu oʻz navbatida qurilish tilining yanada kontekstual va zamonaviy muammolarni aks ettirishga moslashishini bildiradi.

5. Korpus maʼlumotlari va qoʻllanilish konteksti

Korpus tahlillari natijasida qurilish terminlarining turli tarixiy davrlarda qanday ishlatilgani aniqlandi. Dastlab soʻzlar keng semantik maydonga ega boʻlsa, hozirda ular koʻproq ixtisoslashgan va kontekstga bogʻliq tarzda qoʻllanadi. Bu esa qurilish sohasidagi terminologiyaning professional va texnik xususiyatini koʻrsatadi.

Xulosa

Natijalar shuni koʻrsatadiki, bino-inshootlar qurilishiga oid inglizcha leksik birliklarning rivojlanishi nafaqat texnologik yutuqlar bilan, balki madaniy va ijtimoiy oʻzgarishlar bilan ham chambarchas bogʻliqdir. Soʻzlarning semantik oʻzgarishlari va yangi terminlarning paydo boʻlishi qurilish jarayonining murakkablashuvi va yangi ehtiyojlar bilan uygʻunlashganligini bildiradi. Diaxronik tahlil orqali olingan maʼlumotlar qurilish sohasining tilshunoslikdagi oʻrni va uning texnik, madaniy rivojlanish bilan uzviy bogʻliqligini aniqroq anglashga imkon berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Вюстер Э. Введение в общую терминологию и терминологическую лексикографию.– Нью-Йорк, 1999. 215 с. ([Introduction to general terminology and terminological lexicography]. –NewYork, 1999
2. Реформатский А. Мысли о терминологии / Современные проблемы русской терминологии: сб. науч. ст. – М.: Наука, 1986.– С.163-198;
3. Сапаев К. Строительная терминология узбекского языка: Дисс. ... канд. филол. наук – М., 1985. – 165 с.;
4. Хакиева З.У. Англоязычная терминология строительства и строительных технологий: структура, семантика и динамика развития. Дисс. ... канд филол. наук. 2013. С – 186.
5. Qambarova M.M. Ingliz va o‘zbek tillarida arxitektura-qurilish terminlari semantikasi hamda ularning korpuslarida berilishi. Filol. fan. bo‘yicha falsafa d-ri(PhD). ... diss. – Toshkent, 2023.;
6. Raxmonberdiyeva S.A O‘zbek va ingliz qurilish terminologiyasining etimologiyasi // «Perspectives of Philology and Practical Possibilities of Teaching Foreign Languages» мавзусида халқаро илмий-амалий конференция. 2023 й. 359-361 б.
7. Raxmonberdiyeva S.A Semantic Characteristics of Phraseological Units Relating to the Construction of Buildings in English and Uzbek Best Journal of innovation in science, research and development ISSN: 2835-3579 Volume: 3 Issue: 12 | 2024
– B. 284-288
8. Raxmonberdiyeva S.A Semantic Characteristics of Neologisms Related Construction Excellencia International Multi-disciplinary journal of education Volume 3, Issue 1, 2025 ISSN (E): 2994-9521 – B. 87-94
9. Rahmatullayev Sh “Nutqimiz ko‘rki” —Toshkent: Fan nashriyoti 1970. – B.56.
10. Rasulov R Umumiy tilshunoslik Toshkent, 2013. –B 97.
11. Saloydinova N.SH. Arxitektura-qurilish terminlarining leksik-semantik xususiyatlari (ingliz va o‘zbek tillari misolida). Filol. fan. bo‘yicha falsafa d-ri (PhD). ... diss. avtoref. – Toshkent, 2023.;

12. MacGibbon, David; Ross, Thomas; The Ecclesiastical Architecture of Scotland: From the Earliest Christian times to the Seventeenth Century. Vol. 1. D. Douglas, 1896. – P 24-25